

Ана Кочева

Институт за български език БАН

София

ORCID: 0000-0002-4674-2064; e-mail: anak@abv.bg

Семантични особености на глаголният префикс у- в родопските диалекти на българския език

Резюме: Въпросът за семантичното разграничаване на двата префикса у- и о- в общобългарски план (книжовен език и диалекти) най-общо е решаван така: представката о-, произхождаща от старобългарския предлог о (объ, обь), и днес означава ‘докосване до повърхността’ или ‘външно обхващане на предмета’, докато представката у- означава ‘място на действие’ или ‘действие, насочено към/или във *вътрешността* на предмета’, а също така и ‘центробежно действие от предмета’. В диалектите обаче най-вече поради фонетични причини, тези основни значения на префиксите често претърпяват промени. Ситуацията не е еднаква дори в самите родопски говори. В северните (предимно християнски) говори по-типична е наставката от лабиален тип (у-, о-), в южните (предимно българо-мохамедански) – от нелабиален тип (а или а).

Ключови думи: глагол, префикс, родопски, диалекти, български, език.

Abstract: Semantic features of the verb prefix у- in the Rhodope dialects of the Bulgarian language. The issue of the semantic distinction between the two prefixes: у- and о- in the all-Bulgarian plan (literary language and dialects) is generally solved in the following manner: the prefix о-, originating from the old Bulgarian preposition о (объ, обь) still denotes ‘touching the surface’ or ‘external coverage of an object’ while the prefix у- means ‘place of action’ or ‘action directed towards // or inside the object’, as well as ‘centrifugal action of an object’. In dialects, however, mostly for phonetic reasons, these basic meanings of prefixes often change. The situation is not the same even in the Rhodope dialects. In the northern (mostly Christian) dialects, the labial suffix (у-, о-) is more typical, in the south (mostly Bulgarian-Mohammedan) – of the non-labial type (а or а).

Keywords: verb, prefix, Rhodope, dialects, Bulgarian, language.

Проблемът за семантичните особености на глаголният префикс у- с оглед на диференциацията му от представката о- досега не е разглеждан **специално** в българската диалектоложка литература (за разлика от поставянето му в книжовния език, срв. напр. Филипов 1936, 244–245; 1959, 60–62; Москов 1959; Стоянов 1959, 425–428; Георгиева 1963, 123–131; Иванова 1976, 174–185; срв. също на различни места из граматиките и речниците, като напр. Цонев 1934; Младенов 1939; 1941; Костов 1939; Андрейчин 1944; Андрейчин, Костов, Мирчев, Николов, Стойков 1955; ГСБКЕ 1983; РСБКЕ 1957; РСБКЕ 1959; РБЕ 2002 и др.).

Отделни бележки и наблюдения във връзка с акавизма или укавизма на неударено препозитивно **о**, имащи отношение и към поставения проблем в някои диалекти (и по-специално в родопските говори), могат да се открият в изследванията на Милетич 1912, 99–168; Милетич 1936, 26–30; Кабасанов 1963, 93–96; Стоилов 1930, 129–147; Стойков 1963, 8–21; Субашиев 1980, 198–213 и др.

Въпросът за семантичното разграничаване на двата префикса **у-** и **о-** в общобългарски план (книжовен език и диалекти) **най-общо** е решаван така: представката **о-**, произхождаща от старобългарския предлог **о** (**объ**, **обь**), и днес означава ‘докосване до повърхността’ или ‘външно обхващане на предмета’, докато представката **у-** означава ‘място на действие’ или ‘действие, насочено към/или във *вътрешността* на предмета’, а също така и ‘центробежно действие от предмета’. В диалектите обаче най-вече поради **фонетични** причини, тези основни значения на префиксите често претърпяват промени. В източните български говори (без крайните югоизточни) в резултат на редукцията на неударено **о** към **у** (**ѳ** и **у**) двете представки **о-** и **у-** в редица случаи съвпадат в полза на **ѳ/у-**, а в южните (основно крайните югоизточни), поради разширяване на предупредените гласни **о-** и **у-** към **а**, префиксите **о-** и **у-** също в редица случаи съвпадат, но вече в полза на **о-** (фонетично видоизменено като **ѳ** или **а**). Тази най-обща констатация може да претърпи известни доуточнения от говор до говор (или дори при отделни лексеми), но като типология тя има релевантен характер.

Накратко, ситуацията в книжовния български език и в диалектите (източни – западни, северни – южни) е доста по-различна. Както се вижда, тя не е еднаква дори в самите родопски говори. В северните (предимно християнски) говори по-типична е наставката от лабиален тип (**у-**, **о-**), в южните (предимно българо-мохамедански) – от нелабиален тип (**ѳ** или **а**).

Акането – според Ст. Стойков (Стойков 1963, 8–9) – е установено само в някои родопски говори, по-точно в „южната част на смолянския говор и отчасти в златоградския говор, в **Смолянско** в селата Смилян, Могилица (Тозбурун), Арда, Турян, Смолян (Пашмакли), Виево (Каршилъ), Лъка, Търън, Рудозем (Палас) и др.; в **Девинско** в селата Триград, Жребево (Айгър дере), Водни пад (Дюшук дере), Кожери (Делджилер) и др.; в **Златоградско** в селата Неделино, Старцево и др. При това акането е присъщо само на българското мохамеданско население, въпреки че мохамедани и християни живеят в непосредствено съседство в отделни села или в отделни махали на едно и също село и че общо взето са единни по говор”. В този ареал се включват и говорите в Ксантийско, отразени в т.нар. „Грамматика на помашкия език” на Петрос Теохаридис от 1996, издадена в Солун (вж. Кочев 2011, 65–68).

Стойков (Стойков 1963, 9) припомня редица примери, изнесени от Милетич (Милетич 1903, 118) от типа на *абѳл* ‘убол’, *агади* ‘угади’, *адрѳл* ‘ударил’, *амрѳл* ‘умрял’, *аплѳши* ‘уплаши’, *ахапа* ‘ухапа’ с етимологично **у**, към които прибавя и онези пак на Милетич от 1936, 26–30 от типа на *абрѳкал* ‘обрекъл’, *амр’ѳло* ‘умряло’, *асѳкано* ‘усукано’ с етимологични **о-** и **у-**. Стойков сам привежда примери, събрани от него, от говора на Триград, Девинско, като *амр’ѳт* ‘умрат’, *амѳе* ‘умие’, *атрѳе* ‘утрепя’, на които кореспондират облици с **о** под ударение: *ѳмем* ‘умия’, *ѳмѳий* (стб. омыти), *ѳмра* ‘умра’, *ѳтрѳе* ‘утрепя’, свидетелстващи за

представка **ò-**, различна от книжовната **у-**. Тези случаи той тълкува като равнозначни на примери от типа на *аценìло* ‘оценило’, *апустòло* ‘опустяло’, *астанòло* ‘останало’, *абиградèно* ‘обградено’ с представка **о-** (**объ**) на старо място (Кабасанов 1963, 15; 93–96 привежда примери от говора на с. Тихомир, Крумовградско с акави изяснения само на **о-**: *астàва си*, *ам’òкнуват*, *аваршèват*, *апìнаме*, *ажòни*, *астарèли*). За някои привидни случаи с неударено **у-** Т. Стойчев предупреждава: *Урìнвам*, но *Òрините хлèвас*.

От изнесените примери става ясно, че и на север, и на юг в Родопите предимно по фонетични (акцентни) причини настъпва смесване между префиксите **о-** и **у-**, а след това и на функциите, които те изпълняват. Така напр. глаголят *осенявам* (вж. БЕР 2010, 725 – праслав. *sěnt и БЕР 1995, 937 – стб. осэнити) в Родопите е с префикс **у-** *усинèвам* – *усинèло ìе да са жèни* (См, Ар, Ас). Същото е положението и с *узúвам са* (ШлР, Ас) – ‘озовавам се’.

Лексикалният материал, който се анализира тук, е ексцерпиран от „Родопски речник” на Т. Стойчев (1965, 119–314), легнал в основата на Въпросник за съставяне на Родопски лексикален атлас и отчасти от теренен материал, събиран за този атлас от приблизително 220 селища в продължение на повече от десет години.

Класификацията на този материал е извършена основно на базата на трудовете на К. Иванова (1974, 5–145; 1976, 174–185; а също така ГСБКЕ 1983, 220–221 и 225–226), където тя е автор на частта „Образуване на глаголи чрез представки (префиксация)” (216–227). Семантичният анализ на родопските облици с **у-** е направен въз основа на първото (номинативно) значение на думите, а нè на производните, възникнали по пътя на преносимостта, поради което понякога те са се отдалечили много от основното (вторичните и третичните значения се привеждат само за информация). Не са подложени на анализ привидните формации с **у-**, получени от кръстосването на два суфикса: *уитòпнувам* ‘изтръпвам’, *усабèвам* ‘изхажявам’ (от **из-** и **у-**) и др. Всички глаголи с представка **у-** (независимо от вида – свършен или несвършен), приведени от Стойчев, означават, че **действието на произвеждащия глагол се довежда до резултат**. Оформят се следните словообразователни типове, кореспондиращи най-общо с книжовните:

Първи тип – глаголи, означаващи, че действието на произвеждащия глагол се довежда до резултат, като се насочва в дълбочина или към центъра на обекта:

Уклòсва, *Уклòсува*: Ухапва (за змия) – *Кàкно си спàло, та го уклòскало змийшите* (Слв, Кт, Вв, Пт, Дл), срв. *Клòскам*. Бода (Пв, Хв).

Упìшквам: Убождам. Убождам се – *Упìшкам се на ногòса* (См, Ар, Ас, Мн, Дев).

Устрèлвам: 1. Пронизвам – *Данò та устрелì в жигерет* (клетва – Яв, Сит). 2. Поразява, поваля – за лоша болест (Яв, Сит). *Устрел* (поствербално) 1. Ястреб 2. прен. Тежка болест (Пв).

Устралèн (прич): Ранен [Устрелен] (Яв, Пв); прен. Възхитително хубав; прен. Изключително умен (за малко дете) – *Данò зивро, данò устралèно* (Слв, Вв, Кт, Мс, Пт).

(*Уквàсвам* и *Уквàсувам*: Измокрям – *Уквàсихме се до кòкалете* 2. Изтопявам с хляб, изяждам (См, Ар, Ас, Мн, Дев). *Уквасвам са*: Измокрям се; срв. и *Квàсгм*:

Мокря – Ката дѐн' **квасим** сеното в даждѝ 2. Топя си хляб в гозбата или в друго нещо – За пладнина **квасихме** хлѣп сас сирене.

Втори тип – глаголи, означаващи, че действието се довежда до резултат, **каго се насочва надолу**:

Усѣда са: 1. Подхлъзва се, свлича се (за земни пластове). 2. Утайва се (Слв, Вв, Кт, Пт, Мс, Дв). 3. Уригвам се (ШлР) – срв. и с *Ѕсада* и *Ѕсет* (поствербални формации): Стръмно място, което често се свлича (Мус, Кет).

Усѝднува са: Подхлъзва се (за земен пласт) – *Уго* какво са ѝе **усѝднало** бражѝитесо (См, Ар, Пт, Дв, Мс).

Ѕвес (поствербална формация): Крайна точка на клон, стряха или някой висок предмет – На **ѹвес** черни череши (н. п. – Стр). срв БЕР 1971:137 – *Увѣся* (се), *увесвам се*.

Унѝкнувам: 1. Падам духом, унивам. 2. Навеждам глава 3. Заглъхвам, утихва – **Унѝкнаха** двѝрове (н. п. – См, Ар, Ас, Сит, Дх и др.), срв. *Нѝком*: Надолу, ниско.

Уклонѣвам са: 1. Навеждам глава. 2. прен. Умислям се (Слв).

Трети тип – глаголи, означаващи, че действието на произвеждащия глагол се довежда до резултат, като се насочва **центробежно**:

Увѣдам са: Заминавам, отпътувам и *Увѣдам са* – *Пѝсиди* чѝчкоф, пѝгали, кѝпеле **ите са увѣда** (Ар, Ас, См, Мн, Дев).

Упѝдам са: Скривам се, отбягвам – **Упѝдам са** да хѝдем на учѝлиште (3б).

Упѹст'вам и *Упѹст'увам*: Изгървавам – **Упѹстили са** гов'ѝдата ф нѝвана.

Удел ѹнчувам са: Отпушам се, ставам мързелив (ШлР), т.е. вече не „дѣлем” 'работя'.

Упр'атам: Изпращам (См, Ар, Мн) и *Упр'аштам*; срв. *Упрат'ало*: Изпровожда (См, Ар, Мн); срв. *Упратаница*: (остар.) вж. *Упрат'ало* (и двете поствербални формации).

Укѹд'вам: Целувам навсякъде (См, Пт, Дв, Мс, Пг, Чп).

Удвоѣвам са: Разколебавам се (См), срв. *Удвоѝ* (поствербална формация): 1. Място, дето две реки или два дола се събират или дето река се разделя (Кир). 2. Място, дето се раздвояват дебели клони на едно дърво – *Ф'ати са* за гѝрнен **удвоѝ** (Зл, Стр). 3. Вж вастагарка (Дрм). срв. *Ѕдвоица* (поствербална формация): Младо, ново растение от корен, когато старото е изсъхнало (См, Ас).

Укарнѣвам: Накърнявам нещо – *Нимѝй ми сѝтва, чи си укарнѣваш* борѝлото (См); срв. и *Кѝрнем*: Ощетявам се – *Нимѝй си карнѝ* прасничека (См, Пт, Мс, Дв).

Четвърти тип – глаголи, означаващи, че действието на произвеждащия глагол се довежда само до резултат:

Угадам: 1. Сполучвам, успявам – *Со пмт' сам угодѝл* ѝѣд'восо. 2. Познавам, налучквам нещо – **Угодѝх** пмтен, пак аднми сам минѝвал. *Угада ми са*: безлично, прен. Пада ми се, заслужавам го. *Угада са*: Ражда се в изобилие (См, Ар, Ас, Мн, Дев). срв. *Угодѝли*: Споходили, сдобрили (Гб, Кп).

Угрѝзи (поствербална формация): Остатъци от неизяден тревен фураж (Бб, НМ, Пв). Също фонетично и *ѹгрузи*. Срв. ОПРБЕ 2012: 431 – *огризка*.

Узѝра: Узрява (См, Ар, Ас, Мн)

Увдам: Увехвам (Дх).

Упр'асквам и *упр'аскувам*: Лакомо изяждам всичко (См, Ар, Ас, Дев).

Ѕснувам: Заспивам. *Ѕснал* (прич.): Заспал (Бб) (срв. рус. уснуть).

Удăйте (повелит.): Дайте (нар. песен).

Утрѡт'ва и *Утрѡг'ува*: Засища, натъртва (за тлъста гозба) – *Млѡго ѝе забѡлен клїнас, та ма утрѡти* (См, Пт, Дв, Пг, Мс, Чп), т.е. 'натъртва'.

Пети тип – глаголи, означаващи действие, чрез което обектът или субектът получава **качеството на произвеждащото съществително**:

Удѡмвам и *Удѡмувам*: Задомявам (Мос, См, Пт, Сц, Дв, Мн), т.е. по съществителното *дом*.

Уклѣит'вам са и *Уклѣит'увам са*: 1. Заклещвам се. 2. Облещвам се, ококорвам се (Пв, Хв, См), т.е. по съществителното *клѣити*.

Укѹвам са: Раждам се – *Дѣто са ѝе укѹчило, там са ѝе наѹчило*, т.е. по съществителното *кѹче*.

Уитѣн'ва са//*Уитѣн'ува са*: Окучва се (за кучка, вълчица) – *Кѹчката са ѝе уитѣнила три итѣнета* (См, Ар, Ас, Мн, ШлР), т.е. по съществителното *итѣне*.

Ул'удвам: Подреждам, свършвам си работата вкъщи. Поставям на място (См), т.е. по съществителното *л'уде* (подреждам за пред *л'удето*).

Уатнѣва: Изгаря с шум и тътен – *Колїбана бмрико уатнѣ* (Сл). Срн. *Татнї* (безл.): Друса се, тресе се (за земя при земетръс) – *Ноит'еска по срадѣ нми дваи татнѣ* (См, Ар, Ас, Мн, Дев), т.е. по съществителното *тѣтен* (книж.).

Усммрт'вам: Умъртъвявам (Яв), т.е. по съществителното *смърт*.

Усммрт'увам са: Усещам убийствена умора [усмъртъвам се], преуморен съм – *Чилдкан са ѝе ѝѣца усмѡртил* (Слв, Вв, Кт), т.е. по съществителното *смърт* (книж.).

Усрамѡтѣвам: Засрамвам и *Усрамѡтѣвам са*: Засрамвам се – *Їѣце са усрамѡтих* (См, Ар, Ас). *Усрамѡтѣн*: Посрамен (Дв, Пт, Чп, См, Мс, Пг), т.е. по съществителното *срам*.

Устунан'вам са: Спирам се, устройвам се (См, Ас, Ар), т.е. по съществителното *стунанин* [Ставам стопанин].

Шести тип – глаголи, които се образуват от **прилагателни**, означаващи, че обектът на действието получава квалификацията, означавана от произвеждащото име:

Умарт'вѣва: Увяхва, губи свежестта си – *Кїт'кисе са умарт'вѣли, ѡти хи ни квасите фаф вода* (См, Ар, Ас, Мн), т.е. по *мъртъв* (книж.).

Упустѡсвам: Проклинам, като много пъти употребявам думата „пусто“, т.е. по *пусто*, а то по *пуст*.

Умилѣвам: Ставам мил, скъп и свиден за някого – *Умилѣва ми* (безл.): Става ми мъчно, свидно за някого – *Їдца ми се умилѣло за нѣга*, т.е. по *мил*.

Усугарнѣвам: Закъснявам, изоставям – *Прѡлѣтѡсо ѝѣце усугарнѣ* (См). срв. и *Сугарно*: Късно – *Овѣсас сугарно узрѣва по високосо* (См, Ар), също *Сугарник*: Плод, зеленчук и др. който късно зрее, поради късното му засяване (См, Ар, Ас, Мн, Дев).

Утапалавам са: 1. Бавно се движа. 2. Бавно върша работа – *Дордѣ са утапаламе, та са нахвечери и бис малко заммркнахме* (Слв, Вв, Кт, Пт, Мс). Срв. *Тапалам са*: Движа се, мърдам се – *Хич нема да са тапалам* (См, Хд, Мс, Пг), т.е. по *тапал* 'сакат, куц'.

Укаматнѐвам: Разхубавявам се – *Нивисе зѝха да укаматнѐват* (Ас, См, Ар, Мн), т.е. по *каматен* (гръцко-български хибрид) 'хубав'.

Умўст'вам и *Умўст'увам*: Изцапвам (См, Ар, Ас, Мн), срв. *Мўстѐм*: Цапам – *Нимойте са мўсти, деца* (См, Ар, Мн, Ас), срв. *Мўстаф*: Оцапан (См, Ар, Ас).

Упаратичѐвам: Освобождавам се от работа; оставам без работа – *След адѝн мѐсец упаратичѐвам, тогава шта дѝда са назарѝм* (См, Ар, Мн, Ас). Срв. *Парѝтек* (*парѝтик*), прил. от гръцки 'свободен, незаеа в работа' (Кор).

Някои от глаголите от четвъртия тип с по-общо значение – '**довеждане до резултат изобщо**' като *уѐдам са, уклаваме* и др. могат да получат и по-конкретна специализация 'действие, извършвано в по-голяма степен', което обличава насавката **у-** с префиксите **пре-** и **на-**:

Уѐдам са: 1. Пресищам се от храна. 2. (прен.) Не харесвам досегашната си работа и търся по-лека и доходна. 3. (прен.) Заяждам се с някого (См).

Уклавам са: Угоявам се. Надебелявам – *Укладо са ѝе като свѝне*.

Въобще четвъртият тип с по-общата си семантика – **резултат от действие** – хвърля мост към множеството други типове, оформени с **различни префикси** и обяснява **хипертрофията** на представката **у-** в северните родопски говори.

Списък на съкращенията на селищата в Родопите

- Ар – рдинско
- Ас – Асеновградско
- Бб – Бабяк, Разложко
- Вв – Виево, Смолянско
- Дв – Давидково, Ардинско
- Дев – Девинско
- Дл – Долен, Момчилградско
- ДХ – Догахисар, Дедеагачко
- Зб – Забърдо, Асеновградско
- Кор – Корово, Велинградско
- Кг – Кутела, Смолянско
- Мн – Маданско
- Мос – Мостово, Асеновградско
- Мс – Манастир, Асеновградско
- НМ – Нова махала, Велинградско
- Пв – Павелско, Асеновградско
- Пг – Проглед, Асеновградско
- Пт – Петково, Ардинско
- Сит – Ситово, Пловдивско
- Слв – Славейно, Смолянско
- См – Смолянско
- Сц – Стърница, Ардинско
- Хв – Хвойна, Асеновградско
- Хд – Хамбардере, Ардинско
- Чп – Чепеларе, Асеновградско

ШЛР – Широкопольски район (Широка лъка, Върбово, Солища, Стойките, Гела, Кукувица, Махмутица, Гращица)

Яв – Яврово, Асеновградско

Литература

- Андрейчин Л. [Andreychin L.] (1944), *Основна българска граматика [Osnovna balgarska gramatika]*, София.
- Андрейчин Л., Н. Костов, К. Мирчев, Е. Николов, Ст. Стойков [Andreychin L., N. Kostov, K. Mirchev, E. Nikolov, St. Stoykov] (1955), *Български език. Учебник за педагогическите училища за начални учители [Balgarski ezik. Uchebnik za pedagogicheskite uchilishta za nachalni uchiteli]*, София.
- БЕР [BER] (1971), *Български етимологичен речник*, т. I [Balgarski etimologichen rechnik, t. I], София.
- БЕР [BER] (1972), *Български етимологичен речник*, т. II [Balgarski etimologichen rechnik, t. II], София.
- БЕР [BER] (1986), *Български етимологичен речник*, т. III [Balgarski etimologichen rechnik, t. III], София.
- БЕР [BER] (1995), *Български етимологичен речник*, т. IV [Balgarski etimologichen rechnik, t. IV], София.
- БЕР [BER] (1996), *Български етимологичен речник*, т. V [Balgarski etimologichen rechnik, t. V], София.
- БЕР [BER] (2002), *Български етимологичен речник*, т. VI [Balgarski etimologichen rechnik, t. VI], София.
- БЕР [BER] (2011), *Български етимологичен речник*, т. VII [Balgarski etimologichen rechnik, t. VII], София.
- Георгиева М. [Georgieva M.] (1963), *Представките о- и у – проблем на българския право-говор. Български език. год. XIII*, кн. 2 [Predstavkite o- i u – problem na balgarskia pravogovor. Balgarski ezik. god. XIII, kn. 2], София.
- ГСБКЕ [GSBKE] (1983), *Грамматика на съвременния български книжовен език*, т. II: *Морфология. [Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik, t. II: Morfologia]*, София.
- Иванова К. [Ivanova, K.] (1974), *Начини на глаголното действие в съвременния български език [Nachini na glagolното deystvie v savremennia balgarski ezik]*, София.
- Иванова К. [Ivanova, K.] (1976), *Начини на действие при глаголите с представки о- и у- (с оглед на правописа). Помагало по българска морфология. Глагол [Nachini na deystvie pri glagolite s predstavki o- i u- (s oglead na pravopisa). Pomagalo po balgarska morfologia. Glagol]*, София.
- Костов Н. [Kostov N.] (1939), *Българска граматика [Balgarska gramatika]*, София.
- Кочев И. [Koshev I.] (2011), *Лексикални напластявания в говора на българите мохамедани от Ксантийско. Проблеми на социолингвистиката. X. Езикът и социалният опит [Leksikalni naplastyavania v govora na balgarite mohamedani ot Ksantiysko. Problemi na sotsiolingvistikata. X. Ezikat i sotsialniyat opit]*, София.
- Милетич Л. [Miletich L.] (1912), *Die Rhodopenmundarten der bulgarischen Sprache*, Wien.

- Милетич Л. [Miletich L.] (1936), „Аkanie” и „пълногласие” в централния родопски говор. *Македонски преглед*, кн. 1–2. [„Akanie” i „palnoglasie” v tsentralnia rodopski govor. *Makedonski pregled*, kn. 1–2], София.
- Младенов Ст. [Mladenov St.] (1939), *Грамматика на българския език* [Gramatika na balgarskia ezik], София.
- Младенов Ст. [Mladenov St.] (1941), *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език* [Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskia knizhoven ezik], София.
- Москов М. [Moskov M.] (1959), *Правописът на начално о и начално у. Български език и литература*, т. 4 [Pravopisat na nachalno o i nachalno u. *Balgarski ezik i literatura*, t. 4.], София.
- ОПРБЕ [OPRBE] (2012), *Официален правописен речник на българския език* [Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskia ezik], София.
- РБЕ [RBE] (2002), *Речник на българския език*, т. 11 [Rechnik na balgarskia ezik, t. 11], София.
- РСБКЕ [RSBKE] (1957), *Речник на съвременния български книжовен език*, т. II: Л-П [Rechnik na savremennia balgarski knizhoven ezik, t. II: L-P], София.
- РСБКЕ [RSBKE] (1959), *Речник на съвременния български книжовен език*, т. III: Р-Я [Rechnik na savremennia balgarski knizhoven ezik, t. III: R-Ya], София.
- Стойчев Т. [Stoychev T.] (1965), *Родопски речник. Българска диалектология. Проучвания и материали*, кн. II [Rodopski rechnik. *Balgarska dialektologia. Prouchvania i material*, kn. II], София.
- Начев Н. [Nachev N.] (1901), *Предложните глаголи в новобългарски език. Отчет на Софийската мъжка гимназия 1900–1901* [Predlozhnite glagoli v novobalgarski ezik. *Otchet na Sofiyskata mazhka gimnazia 1900–1901*], София.
- Стоилов А. [Stoilov A.] (1930), *Акане в родопски помашки говори*, Сп. БАН, 43 [Akane v rodopski pomashki govori, Sp. BAN, 43], София.
- Стойков Ст. [Stoykov St.] (1963), *Акане в говора на с. Триград, Девинско*, Български език, №1 [Akane v govora na s. Trigrad, Devinsko, *Balgarski ezik*, №1], София.
- Стоянов Ст. [Stoyanov St.] (1959), *За правописа на глагола умивам*, Български език, год. IX, кн. 4–5 [Za pravopisa na glagola umivam, *Balgarski ezik*, god. IX, kn. 4–5], София.
- Субашиев Е. [Subashiev E.] (1980), *Говорът на населението в Смолянско и неговата национална съдба. Език и поетика на българския фолклор. Проблеми на българския фолклор*, т. V [Govorat na naselenieto v Smolyansko i negovata natsionalna sadba. *Ezik i poetika na balgarskia folklor. Problemi na balgarskia folklor*, t. V], София.
- Фасмер М. [Fasmer M.] (1973), *Этимологический словарь русского языка*, т. IV, перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева [Etimologicheskiy slovary russkogo yazyka, t. IV, perevod s nemetskogo i dopolnenia O.N. Trubacheva], Москва.
- Филипов Н. [Filipov N.] (1936), *Глаголи с начално о и у. Родна реч* [Glagoli s nachalno o i u. *Rodna rech*], София.
- Цонев Б. [Tsonev B.] (1934), *История на българският език*, т. II [Istoria na balgarskiy ezik, t. II], София.